

BİR KAMU DİPLOMASİSİ KURUMU OLARAK TİKA'NIN AK PARTİ DÖNEMİNDE KULLANILMASI*

Yrd. Doç. Dr. Gökmen KILIÇOĞLU**

Yrd. Doç. Dr. Ayhan Nuri YILMAZ***

Öz

Yumuşak güç kavramının ön plana çıkmasıyla birlikte bu kavramla birlikte anılan “kamu diplomasisi” de hem akademik alanda hem de dış politika karar alıcıları arasında çokça gündeme gelmiştir. Başta iletişim imkânlarındaki gelişmeler olmak üzere küreselleşmenin getirdiği değişimler diplomasiyi de etkilemiştir. Eski kavramlar yenilenmiş veya yeni kavramlar kullanılmaya başlanmıştır. Ülkeler arasında köklü ilişkiler kurmayı amaçlayan “Kamu Diplomasisi”, diğer ülkelerin ihtiyaçlarını, kültürlerini, insanlarını anlamayı; bakış açılarını paylaşmayı, yanlış algulamaları düzeltmeyi, ortak paydalar oluşturmayı sağlamak ister. Aynı zamanda ülkenin imajını parlatmayı, bilinirliğini ve güvenilirliğini arttırmaya çalışır.

Türkiye’de de “yumuşak güç” ve “kamu diplomasisi” kavramları ilgi çekmiş ve kullanılmaya başlanmıştır. Sovyetler Birliği’nin çöküşü ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri’nin bağımsızlıklarını kazanmaları ile Türkiye’nin “model ülke” rolü oynayabileceği gündeme gelmiştir. Yitik kardeşlerini bulma sevinci ile bu duruma hazırlıksız yakalanma şaşkınlığı arasında kalan Türkiye, çeşitli adımlar atmıştır. Yumuşak güç kavramının kendisinden önce gelen bir kurumu olarak TİKA böyle bir adımdır. Sovyetler sonrası dönemin Türk Dünyası’na yönelik bir kurum olarak kurulan TİKA, AK Parti döneminde bir değişim geçirmiştir. Türkiye’nin değişen dış politika anlayışı çerçevesinde bu kurumunda görev alanı genişlemiş, başta Ortadoğu ve Afrika olmak üzere yeni dış politik açılımlarına uygun olarak çalışmalar yapmaya başlamıştır. Bazı proje ve görevlerini ise YTB, Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü gibi yeni kurumlara devretmiştir.

Çalışmada Ak Parti döneminde TİKA’nın değişen görev ve sorumlulukları üzerinde durulmuş; yeni durumun olumlu ve olumsuz sonuçları değerlendirilmeye çalışılmıştır.

* Uluslararası Sosyal Araştırmalar Kongresi (USAK’17), 20-22 Nisan 2017, İstanbul’da bildiri olarak sunulmuştur.

** Düzce Üniversitesi İşletme Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü.

*** Düzce Üniversitesi İşletme Fakültesi Sigortacılık ve Sosyal Güvenlik Bölümü.

Anahtar kelimeler: TİKA, Kamu Diplomasisi, Yumuşak Güç, Ak Parti.

Use Of TCCA As A Public Diplomacy Institution In Ak Party Period

Abstract

“Public diplomacy”, mentioned together with the concept of soft power since its emergence, has frequently come to the agenda both in the academic field and among foreign policy decision-makers. The changes brought about by globalization, in particular the developments in communication means, have also affected the diplomacy. Old concepts have been renewed or new concepts have been introduced. “Public Diplomacy” that aims to establish deep-rooted relations among countries desires to understand the needs, cultures and people of other countries; to share their viewpoints; to correct misconceptions; and to establish common denominators. At the same time, it tries to brighten the image of the country, and increase its recognition and reliability.

In Turkey, the concepts of “soft power” and “public diplomacy” have attracted interest and started to be used. With the collapse of the Soviet Union and the independence of the Central Asian Turkic Republics, Turkey was pointed out as “a model country”. Turkey has been taking various steps while being stuck between the joy of finding its lost siblings and the shock of being caught unprepared. TCCA is such a step as an institution that comes before the concept of soft power. Established as an institution for the Turkish world in the post-Soviet era, TCCA has undergone a change in the AK Party era. Within the framework of Turkey’s changing foreign policy understanding, the activity area of this institution has also expanded; and it has started to work in accordance with the new foreign policy initiatives, particularly in the Middle East and Africa. Some of its projects and duties have been transferred to new institutions such as YTB and Public Diplomacy Coordinator.

The study focuses on the changing duties and responsibilities of TCCA in AK Party era; and attempts to assess the positive and negative consequences of the new situation.

Keywords: Public Diplomacy, TCCA (Turkish Cooperation and Coordination Agency), Soft Power, Ak Party (Justice and Development Party).

Giriş

Soğuk Savaş sonrası gelişmeler, uluslararası ilişkilerde yeni yaklaşımları gündeme getirmiştir. Joseph Nye 1990 yılında Foreign Affairs Dergisi’ne yazdığı makalesiyle “yumuşak güç” kavramını ortaya atmış ve genel itibariyle Amerika’nın artık istediği dış politikayı uygulamak için askeri caydırıcılıktan ziyade kültürel, kavramsal ve kurumsal çekiciliğini kullanması gerektiğini iddia etmiştir.¹ Dış politikada sert güç askeri, materyal ve ekonomik güç olarak değerlendirilirken yumuşak güç, istenilen sonuca zorlamadan ziyade cazibe (attraction) üzerinden ulaşma kabiliyeti olarak tanımlanmıştır. Devletler cazibe merkezi olma çabasını çeşitli kurumları aracılığıyla sağlamaya çalışmaktadırlar. Burada karşımıza kamu diplomasisi kavramı çıkmaktadır. Türkiye’de TİKA, YTB, KDK gibi kurumlarıyla bu amaca ulaşmaya çalışmaktadır.

¹ R. Dağ, “Dış Yardımların Sınırlarını Belirleyen Medeniyet Kavramının Bileşenleri”, *SBARD*, 14 (27), Bahar 2016, s. 42.

AK Parti dönemi Türk dış politikası açısından ilginç bir çalışma alanıdır. Görece uzun bir süredir iktidarda kalması bu süre içinde bile farklılaşan dış politika uygulamaları ve perspektifleri görülmesine sebep olmuştur. İdeolojik köken itibarı ile geleneksel Türk Dış Politikası'na mesafeli olan AK Parti, başta Kıbrıs, Orta Doğu gibi konularda geleneksel çizginin dışına çıkmış, hatta “*bir eksen değişikliği mi oluyor?*” sorusuna (bazı kesimlerce endişesine) muhatap olmuştur. Kimlik, ortak değerler, medeniyet havzası, Osmanlı mirası vs. gibi anahtar kelimelerle özetlenebilecek bir yaklaşıma sahip olması yumuşak güç uygulamalarını daha aktif kullanma imkanı sağlamıştır. İktidarları öncesi oluşturulmuş kurumların işlevlerini değiştirip, genişletmekle kalmamış, YTB, Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü gibi yeni kurumlar ihdas etmiştir ki bu durum soğuk savaş sonrası dönemin özgün koşullarına da gayet uygundur ve kanaatimizce çok isabetli olmuştur.

Çalışmamızda önce yumuşak güç ve kamu diplomasisi kavramları kısaca tanımlanacaktır. Ardından önemli bir kamu diplomasisi aygıtı olan TİKA, AK Parti öncesi ve sonrası faaliyetleri ve etkinliği bağlamında incelenecektir. Kuruluş dönemi, geçirdiği dönüşümler kısaca irdelendikten sonra AK Parti döneminde nasıl bir işlev kazandığı da tartışılacaktır.

1. Kavramlar

Bu bölümde Yumuşak Güç ve Kamu Diplomasisi kavramları tanımlanacaktır.

1.1. Yumuşak Güç

Uluslararası örgütlerin yaygınlaşması, sivil toplum örgütlerinin güçlenmesi, devlet dışı diğer aktörlerin etkinliğini artırması ve küresel medyanın gelişmesi, içinde bulunduğumuz dönemde “*sert güç*”, “*yumuşak güç*” ve “*akıllı güç*” tartışmalarını gündeme getirmiştir. Hans J. Morgenthau, gücün insanın insan üzerinde denetim kurmasını ve bunu devam ettirmesini sağlayacak her türlü şeyi içerebileceğini söylemektedir.² Güç kavramı uluslararası ilişkilerde genel olarak bir ülkenin diğer bir ülkeyi kendisinin isteyip, onun istemediği bir davranışı yaptırabilmesi anlamına gelmektedir. Bu güce “*Sert Güç (Hard Power)*” denilebilir. Nye, eğer bir ülke kendi istediği şeyi, diğer ülkenin de istemesini sağlayabilirse, yaptırmak istediği şey için o ülkeye zor kullanmasına gerek yoktur diyerek³ yumuşak gücün mantığını anlatmaktadır.

Yumuşak güç ve sert güç birbirleriyle ilişkilidir; çünkü birinin başkalarının davranışlarını etkileyerek amaçlarına ulaşması becerisinin her iki kolunu oluşturur. Aralarındaki fark hem davranışın türünde hem de kaynakların somutluğundadır. Emir gücü, zorlama ve ikna etme yoluna dayanabilir. Kendi yanına çekme gücü ise o kişinin kültürünün ve değerlerinin çekiciliğine ya da siyasi tercihler gündemini kendi amacına göre kullanabilme, böylelikle de gerçek dışı göründükleri için başkalarının tercihlerini ifade edememelerini sağlama becerisine dayanabilir.⁴

² H.J. Morgenthau, *Politics Among Nations, The Struggle for Power and Peace*, McGraw Hill, New York 1985, s. 32-36.

³ J. Nye, *Amerikan Gücünün Paradoksu*, Literatür Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 10-11.

⁴ J. Nye, “Soft Power: The Means to Success in World Politics”, *Public Affairs*, New York 2004.

Yumuşak gücün başlıca kaynakları arasında bir ülkeyi diğer ülke nezdinde çekici kılacak değerler, kültür, kurumlar ve politikalar bulunmaktadır.⁵

Yumuşak güç, üzerinde tartışmalar olan bir kavramdır. Kavramın içerisinde yer alan “yumuşak” kelimesi naif dursa da “güç” her şekilde bir zorlama ifadesidir. Yumuşak güce dair görüşlerin temellerinin fazla soyut, hatta belirsiz ve aşırı iyimser olduğunu ileri sürenler bulunmaktadır.⁶ Kültürel gücün her zaman siyasi güce dönüşmeyeceği Japonya ve Güneydoğu Asya ilişkisi üzerinden örneklendirilmektedir.⁷ Çünkü Japonya her ne kadar civarındaki ülkelerce beğenilse ve takdir edilse de yani bu ülkeler üzerinde yumuşak güç potansiyeline sahip olsa da bu güç siyasi etki doğurmayacaktır, zira Japonya en son 2. Dünya Savaşı’nda bu ülkelerin çoğunu işgal etmiş ve bunun olumsuz etkisi hala bölge insanının hafızasında yer almaktadır. Türkiye’nin durumu ise hem eski Osmanlı coğrafyasındaki Müslüman ülkeler için hem de Türk kökenli devletler için büyük ölçüde farklı durmaktadır. Dolayısıyla bu durum çalışmamıza konu olan TİKA’nın faaliyetlerinin sahadaki etkilerinin farklı olacağını düşündürmektedir.

1.2. Kamu Diplomasisi

Kamu diplomasisi çok da yeni olmayan bir kavramdır. Hükümet dışı bir kavram olan kamu ile resmi diplomatlarca yürütülen ve hükümetle ilişkili olan diplomasi kavramlarının bir araya gelmesi ile oluşan bu terim devlet dışı aktörlerin, sivil toplum kuruluşlarının dış politikaya dahil olması anlamına gelmektedir. Kavramı geleneksel ve yeni kamu diplomasisi diye ayırmak mümkündür.⁸ Kamu diplomasisi kavramı bugün üzerinde tartışılmakta olan anlamıyla ilk kez ABD’deki Tufts Üniversitesi Fletcher Hukuk ve Diplomasi Okulu Dekanı Edmund Gullion tarafından 1965 yılında kullanılmıştır. Yine emekli bir diplomat olan Gullion tarafından “Edward R. Murrow Kamu Diplomasi Merkezi”nin kurulması ile akademik olarak uluslararası ilişkilerin gündemine girmiştir.⁹ Kamu diplomasisi, ülkelerin sahip olduğu değerleri dünyayı daha iyi anlatabilmesi esasına dayanmaktadır. “Yumuşak güç” diye tanımlanan bilim, sanat, spor, kültür, eğitim gibi unsurları ustaca kullanabilen ülkeler birer çekim noktası haline gelebilmektedirler. Toplumlar arasında etkileşime imkân sağlayan kamu diplomasisi araçları; ekonomik, siyasi, kültürel işbirliklerin ve dostlukların oluşmasını sağlamaktadır.¹⁰ Devletlerin çıkar, fırsat, tehdit ve potansiyel tehdit merkezli değerlendirmelerine dayanarak oluşturdukları

⁵ Nye, “Soft Power:...”, s. 2-6.

⁶ E.J. Wilson, “Hard Power, Soft Power, Smart Power”, *The Annals of American Academy of Political and Social Sciences*, 616, 2008, s. 110’dan aktaran J. Akhundova, *Rusya’nın Yumuşak Güç Politikaları: Mevzuat, Kurumlar, Politikalar*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa 2015, s. 26.

⁷ N.K. Otmazgin, “Contesting Soft Power: Japanese Popular Culture in East and South East Asia”, *International Relations of Asia Pasific*, vol. 8, no. 1, s. 73.

⁸ E. Aydemir, *Dış Politikada Yumuşak Güç ve Medya*, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2016, s. 99.

⁹ E.G. Oktay, “NATO’nun Dönüşümü ve Kamu Diplomasisi’nin Artan Rolü”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 34, Yaz 2012, s. 127.

¹⁰ A. Özkan, “Giriş”, içinde Abdullah Özkan ve Tuğçe Ersoy Öztürk (eds), *Kamu Diplomasisi*, Tamsam Yayınları, İstanbul 2012, s. 9.

ve başka ülkelerin kamuoylarını etkileme amacıyla yürüttükleri çalışmalara “*kamu diplomasisi*” diyebiliriz. Geleneksel diplomasiden farklı olarak, başka ülkelerin hükümetlerine değil de hükümet dışı aktörlerine ve kamuoylarına yönelik olarak yürütülür.¹¹

Kamu diplomasisi çalışmaları, bir başka ülke vatandaşlarının düşüncelerini etkilemek için kullanılır. Bir devletin çeşitli menfaatleri doğrultusunda uluslararası toplumun fikirlerini etkilemek için kullandığı diplomasi şekline denir.

Kamu diplomasisi, uluslararası politikanın sert güçten yumuşak güce doğru pragmatik bir kayış içerisinde olduğu günümüzde, yumuşak gücün en önemli unsurlarından birisidir, yumuşak gücün tanıtımı ve yaygınlaştırılması olarak dünyada uygulanma alanı bulmuştur.¹²

2. TİKA

Türk kamu diplomasisi faaliyetlerine ilişkin önemli kurumlardan biri Türkiye İşbirliği ve Kalkınma Ajansı’dır. Başta Türk dilinin konuşulduğu ülkeler ve Türkiye’ye komşu ülkeler olmak üzere, gelişme yolundaki ülkelerin kalkınmalarına yardımcı olmak, bu ülkelerle; ekonomik, ticari, teknik, sosyal, kültürel, eğitim alanlarında işbirliğini projeler ve programlar aracılığı ile geliştirmek amacıyla 1992 yılında kurulmuştur.¹³ Hatta uygulamadaki ilk temsilcilikler Sovyetler Birliği’nden ayrılarak bağımsızlığını kazanmış Türkçe konuşan cumhuriyetlerde açılmıştır. Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Türk dış politikasının daha aktif hale gelmesi amacına sahip, başta ortak değerlere sahip olunan ülkeler olmak üzere birçok farklı ülkede Türk dış politikasının uygulayıcısı konumunda olan kurumdur.¹⁴ TİKA, Türkiye Cumhuriyeti’nin sahip olduğu değerleri, dış politikayı daha etkin hale getirmek amacıyla kullanmakta ve bu yönde çaba göstermektedir.

TİKA, Türkiye’nin Sovyetler Birliği’nin çöküşü ile karşılaştığı yeni dönemde Kamu Diplomasisi kapsamında hayata geçirdiği ilk kurum olarak ele alınabilir. TİKA’nın kuruluş amaçlarında stratejik olarak Sovyetler Birliği’nin yıkılmasıyla ortaya çıkan Türki Cumhuriyetlere dış yardımda bulunmak vardır.¹⁵ Yitik kardeşleri ile kucaklaşma coşkusu ve biraz da dışarıdan kendisine biçilen “*model ülke*” rolü bu tür bir oluşumu gerekli kılmıştır. Türkiye, bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetlerinin alt yapılarının oluşturulmasında, insan gücü temininde ve piyasa ekonomisine geçişte ilk yardım yapan ülke olmuştur.¹⁶ Akçay, Türkiye’nin Türk Dünyası’na yönelik faaliyetlerde bulunma-

¹¹ E. Doğan, “Kamu Diplomasisinin Sunduğu Fırsatlar ve Kısıtları Üzerine” içinde Abdullah Özkan ve Tuğçe Ersoy Öztürk (edts), *Kamu Diplomasisi*, Tasam Yayınları, İstanbul 2012, s. 13.

¹² H. Başar, *Türkiye’nin Kamu Diplomasisi: “Bir Örnek Çalışma TRT”*, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2011, s. 12.

¹³ Ş. Adıyaman, “TİKA, Türkiye’nin Küresel Dış Politika Enstrümanı”, 29.05.2011, <http://www.bilgesam.org/incele/1161/-tika-#.WNrR3CwUbc>, (Erişim Tarihi: 15.03.2017).

¹⁴ <http://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/hakkimizda-14649>, (Erişim Tarihi: 28.03.2017).

¹⁵ E. Akçay, *Bir Dış Politika Enstrümanı Olarak Türk Dış Yardımları*, Turgut Özal Üniversitesi Yayınları, Ankara 2012, s. 64.

¹⁶ Ö. Kabasakal, “Türk Cumhuriyetlerinin Ekonomik Kalkınmalarında TİKA’nın Rolü”, *DTM Dergisi*, Ocak Özel Sayısı 2002, s. 18.

sının arka planında “İran’ın Şiilik eksenli yardım faaliyetleri, ABD’nin güvenlik eksenli yakınlaşma ve konuşlanma girişimleri ve Suudi kaynaklı Vahhabilik yanlısı yardım çalışmaları” karşısında, Türkiye’nin milli ve dini reflekslerle Türk Dünyası’na yönelmesinin elzem bir dış politik öncelik haline gelmesi olduğunu ifade eder.¹⁷ Bu yaklaşım TİKA’nın faaliyetlerini öncelleyen itici gücün etnik köken olduğunu doğrular bir nitelik taşımaktadır. İlk dış yardımların, Türk Dünyası’na yönelik olması ve daha sonra bu yardımların devam etmesi salt ırkçılık düzeyinde bir milliyetçilikten kaynaklanmamaktadır. Çünkü Hoca Ahmet Yesevi’nin aynı zamanda bir İslam âlimi olması yapılan faaliyetin dini bir bağdan tamamen soyutlanamayacağı anlamını da taşımaktadır. Aynı zamanda, TİKA’nın kendi resmi internet sitesinde belirtildiği gibi “ortak bir dile, ortak bir hafızaya ve ortak bir kültüre” sahip olmak üzerinden faaliyetlerin yürütülmesi hem dil, hem hafıza ve hem de kültür unsurlarının kesişim noktasının Türklük olduğu gerçeğini yansıtmaktadır. TİKA’nın Moğolistan’daki 1994’ten beri yürüttüğü Türklerin tarih sahnesindeki ilk kitabelerinden olan Orhun Anıtları’nın ortaya çıkarılması ve restorasyonu yapılarak ve günümüze kazandırılması (Moğolistan’daki Türk Anıtları Projesi-MOTAP) bu kapsamda verilebilecek en önemli örneklerden birini oluşturmaktadır.¹⁸

Sovyetler Birliği’nin dağılması sonrasındaki dönemde Türk Cumhuriyetleri’nin yeniden yapılanmalarına katkıda bulunmak amacıyla kurulan TİKA, 27 Ocak 1992 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan 21124 sayılı kanun hükmünde kararname ile birlikte faaliyetlerine başlamıştır. İlk kurulduğu dönemde TİKA, Dışişleri Bakanlığı’na bağlı olan ve ulus aşırı yardım teşkilatı niteliğine sahip bir kurum niteliği taşımaktadır. 28 Mayıs 1999 tarihinde TİKA, Başbakanlığa bağlanmıştır. O günden bugüne gelene dek TİKA’nın faaliyetleri Başbakanlık altında gerçekleşmektedir. TİKA kurumunun sorumluluğu ise Başbakan Yardımcılığı’ndadır.¹⁹

TİKA ile ilgili araştırma yapılırken değinilmesi gereken hususların başında kurumla ilgili yasal düzenlemelerdir. Buna göre 28103 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan 656 sayılı kanun hükmünde kararname ile TİKA teşkilatlandırılmıştır. Bu kanun hükmünde kararname 2011 yılının Kasım ayında yürürlüğe girmiştir. TİKA’nın görev ve yetkilerine ilişkin düzenlemeler de yine 656 sayılı kanun hükmünde kararname ile birlikte gerçekleşmiştir. İfade edilen kanun hükmünde kararnamenin yanında 2004, 2007, 2010 ve 2012 yıllarında Bakanlar Kurulu Kararı ile TİKA’ya yönelik kanun hükmünde kararnamelerin olduğu bilinmektedir.²⁰

TİKA’nın görevleri başta Türk dilinin konuşulduğu ülkelerle olmak üzere, gelişmekte olan ülkelerle ekonomik, mali, ticari, eğitim, sosyal ve kültürel

¹⁷ Akçay, *aynı yer*.

¹⁸ Dağ, “a.g.m.”, s. 50.

¹⁹ E. Ulutan, *Türk Dış Politikasında Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı’na Bakış*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2012, s. 11.

²⁰ H. Keskin, *Türk İşbirliği Ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı’nun (TİKA) Türk Dış Politikasındaki Rolü*, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilecik 2016, s. 14.

alanlarda işbirliği yapmak ve söz konusu ülkelere teknik yardımda bulunmaktır. 656 sayılı KHK kuruma yurt dışında bulunan ortak tarihi, kültürel ve toplumsal mirasın ve değerlerin korunmasına, toplumlar arası ön yargıların giderilmesine ve medeniyetler arası diyalogun güçlendirilmesine yönelik sosyal, kültürel çalışmaları uygulamak görevi de verilmiştir. Bu kapsamda birçok eserin restorasyonu yapılmıştır. Bu eserler büyük ölçüde Türk tarih ve kültürünün yurt dışındaki yadigarları olması hasebiyle mali ve siyasi öncelikler açısından terk edilmişlikleri de sona ermiştir. Hatta bu eserlerin onarılıp açılışı Osmanlı'nın yeniden dönüşü olarak da görülmüştür. Özellikle Balkanlar'daki Müslüman topluluklar için bu oldukça sevindirici bir etki de yapmıştır.²¹ Kurum, ayrıca Türkiye'nin tanıtımı, Türkçe'nin kullanımının yaygınlaştırılması amacıyla gelişmekte olan ülkelere teknik ve kalkınma yardımları konusunda bilgi ve teknik destek sağlamayı kendisine amaç olarak belirlemiştir.²²

TİKA çalışmalarını, bölgesel, ülkesel ve özel projeler bazında yürütmektedir. Proje üretimi ve uygulama aşamalarında, koordinasyon ve işbirliği önemli bir rol oynamaktadır. İşbirliği yapılması hedeflenen ülke ya da topluluklardan gelen talepler, kurum ve kuruluşlarının ve STK'larının görüşüne sunulmakta, bunlardan gelen katkılar dikkate alınarak proje hazırlanmaktadır.²³ Bu karşı tarafın görüşlerine verilen önem, yumuşak güç ve kamu diplomasisinin ruhuna uygun bir yaklaşımdır.

Kuruluşundan bugüne kadar olan sürede dönemlere göre inceleme yapmak istenirse TİKA iki dönem özelinde ele alınabilir. Kuruluşu olan 1992'den 2002 yılına kadar olan dönem TİKA'nın tecrübe kazandığı dönem olarak nitelendirilebilir.²⁴ Böyle adlandırılmış olması kurumun kuruluş dönemi olması itibarıyla son derece olağan karşılanmalıdır. 2002 yılından bugüne kadar olan dönem ise TİKA'nın faaliyetlerini hızlandırdığı dönemdir. Türkiye'nin dış politikasındaki değişikliklerin yaşandığı dönem olan ikinci dönemin TİKA'nın faaliyetlerinin hızlanmasındaki temel etken olduğunun yinelenmesinde fayda vardır.²⁵ İkinci dönemin AK Parti iktidarına denk gelmesi ve değişimdeki siyasi etkinin de tamamıyla söz konusu partiye ve onun hükümetlerine ait olduğu kuşkusuz yadsınamaz.

1992-1999 arasındaki faaliyetlerine baktığımızda Bosna Hersek haricinde açılan tüm Koordinasyon Ofisleri Eski SSCB ülkeleri olmuştur. Bu dönemde temel işlev yardım faaliyetleridir. Ancak burada ekonomik ve ticari bir getiri hesaplanmamış, belirli bir stratejiden yoksun yardımlar yapılmıştır. Temel amaç etnik, dini ve dil yakınlığı bulunan ülkeleri Rus nüfuzundan mümkün

²¹ <http://haber.akademikperspektif.com/2017/02/15/turkiye-balkanlardaki-osmanli-yagidari-eserlere-sahip-cikiyor/>, Erişilme tarihi: 03.04.2017.

²² A.N. Yılmaz - G. Kılıçoğlu, "Kafkaslardaki Türk Dili ve Kültürünün Etkisi; Yumuşak Güç ve Kamu Diplomasisi Açısından Bölgedeki Siyasi Projeksiyonlar", *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 71, 2015, s. 195.

²³ R. Erdağ, "Türkiye'nin Kalkınma Yardımları ve TİKA", içinde Mehmet Şahin ve B. Senem Çevik (der), *Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2015, s. 248.

²⁴ T. Kardaş ve R. Erdağ, "Bir Dış Politika Aracı Olarak TİKA", *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 1, 2012, s. 171.

²⁵ Keskin, *a.g.e.*, s. 15-16.

olduğunca uzaklaştırmak olmuştur. Bu dönemde kurumun kısıtlı yapısı ve düşük bütçesi istenilen faydanın alınmasını engellemiştir.

Ayrıca iç politikada koalisyon hükümetlerinin varlığı nedeniyle kurumlar arası rekabet ve çekişmeden olumsuz etkilenen TİKA, 2000'li yılların başına kadar durağan bir çizgide faaliyet yürütmüştür.²⁶ Her şeye rağmen TİKA faaliyetleri ile ülkenin tanınmasına katkıda bulunmuş, yakınlaşılacak ve ilişki kurulmak istenen ülkelere Türkiye'nin uzanan eli, açık kapısı olmuştur.

1999 yılında kurum Başbakanlığa bağlanmıştır. 2000'li yıllar itibarı ile Türkiye'nin dış politikada izlediği açılım ve değişim politikaları TİKA'ya ve faaliyetlerine de sirayet etmiş, 2002-2011 yılları arasında bu döneme kadar olan faaliyetlerini 4 katına çıkarmayı başarmıştır. 2 Kasım 2011 tarih ve 28103 sayılı Resmî Gazete'de yer alan 656 sayılı kanun hükmünde kararname ile "Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı" adı altında yeniden yapılandırılmıştır. TİKA'nın kurulmasıyla beraber, Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'daki, yeni bağımsız devletler odak noktası iken, bu eğilim yakın dönemde, kalkınma ortaklığının Ortadoğu, Afrika ve Asya'daki ülkeleri de içeren, daha geniş bir coğrafyayı kapsamıyla hızlı bir dönüşüm yaşamıştır.²⁷ TİKA'nın Afrika, Avrupa ve Asya kıtasındaki 54 ülkede 56 koordinasyon ofisi²⁸ bulunmaktadır.²⁹ Ayrıca 6 irtibat ofisi bulunmaktadır.³⁰ İrtibat ofisleri ile TİKA faaliyet sahalarına Amerika kıtasını da eklemiş bulunmaktadır.

TİKA son dönem Türk dış politikasının göstermiş olduğu Afrika açılımına paralel olarak Sahraaltı Afrika bölgesindeki etkinliğini arttırmaya başlamıştır. TİKA, 2005 yılına kadar dünyanın birçok yerinde çeşitli koordinatörlüklere sahip iken Sahraaltı'nda hiçbir temsil kabiliyeti bulunmamaktaydı. Bu eksikliğin giderilmesi adına TİKA'nın bölgedeki ilk koordinatörlüğü 2005 yılında Etiyopya'nın başkenti Addis Ababa'ya açılmıştır. Bunu, 2006 yılında Sudan ve 2007 yılında Senegal'de açılan TİKA koordinatörlükleri izlemiştir. 2011 yılında Somali'de, 2012 yılında ise Kenya'da açılan koordinatörlük ile TİKA'nın Sahraaltı Afrika'da koordinatörlük sayısı 5'e yükselmiştir.³¹

²⁶ S. Karagül, "Türkiye'nin Balkanlardaki "Yumuşak Güç" Perspektifi: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı", *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 1, 2013, s. 88.

²⁷ T. Çavuş, "Dış Politikada Yumuşak Güç Kavramı ve Türkiye'nin Yumuşak Güç Kullanımı", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, 2012, s. 23-37.

²⁸ Afganistan Kabil, Afganistan Mezar-ı Şerif, Arnavutluk, Azerbaycan, Bangladeş, Bosna Hersek, Bulgaristan (kurulma aşamasında), Cezayir, Cibuti, Çad, Etiyopya, Filipinler, Filistin, Güney Sudan (kurulma aşamasında), Gine, Gürcistan, Hırvatistan, Irak (kurulma aşamasında), Kamerun, Karadağ, Kazakistan, Kenya, Kırgızistan, Kolombiya, Komorlar Birliği (kurulma aşamasında), Kosova, Libya, Lübnan, Macaristan, Makedonya, Meksika, Mısır, Moğolistan, Moldova, Mozambik (kurulma aşamasında), Myanmar, Namibya, Nijer, Nijerya (kurulma aşamasında), Özbekistan, Pakistan, Romanya, Senegal, Sırbistan, Somali, Sudan, Suriye (ülkenin içerisinde bulunduğu özel şartlar sebebiyle hâlihazırda aktif değil), Tacikistan, Tanzanya, Tunus, Türkmenistan, Uganda (kurulma aşamasında), Ukrayna Kırım, Ukrayna Kiev, Ürdün, Yemen.

²⁹ TİKA, *İdare Faaliyet Raporu*, Ankara 2016, http://www.tika.gov.tr/upload/2017/03/2016%20IdareFaaliyetRaporu/Idare%20Rapor_2016_WebFormati.pdf, (Erişim Tarihi: 27.03.2017).

³⁰ Filistin Gazze, Yemen Aden, Somali Hargeisa, Libya Bingazi (aktif değil), Sudan Nyala (aktif değil), Kazakistan Almatı.

³¹ A.O. Mert, *Türkiye'nin Sahraaltı Afrika Ülkelerine Yönelik Kamu Diplomasisi Faaliyetleri (2005-2011)*, YTB Uzmanlık Tezi, Ankara 2012, s. 82.

AK Parti hükümetleri ile yumuşak güç kullanımı elle tutulur hale gelmiştir. Davutoğlu'nun AK Parti Genel Başkanı seçildiği genel kongrede, çerçevesini çizdiği medeniyet kavramı söz konusu farkına varılan yumuşak gücün itici gücü olarak değerlendirilebilir. Çizilen çerçevenin dış politikadaki uygulama alanları TİKA'nın faaliyet alanları ile nerdeyse örtüşmektedir.

Ortak etnik mensubiyetten sonra, 1990'lardan 2000'lere geçişte Türkiye'nin tecrübe ettiği siyasal dönüşüm ortak dini mensubiyetin olduğu coğrafyalarda da TİKA'nın faaliyet yürütmesinde etkin rol oynamıştır. Siyasal ve ekonomik istikrarın göreceli olarak sağlandığı AK Parti hükümetleri döneminde hem partinin muhafazakâr demokrat kimliği hem de yaşanan ekonomik büyüme ve pro-aktif dış politikanın bir sonucu olarak bölge ülkeleriyle etkileşimden dolayı, kullanılan medeniyet kavramı daha altı doldurulabilir bir kavram haline gelmiştir. Etnik köken ve ortak dini mensubiyetin Türkiye'yi sürüklediği alanlar genişledikçe, tarihi referanslara dayalı otomatik bir refleks geliştirilmiş ve yeni Osmanlılık kavramı ortaya atılmıştır.³²

Tablo 1. TİKA Ana Hizmet Birimlerinin Toplam Harcamalar İçerisindeki Oranları

Orta Doğu ve Afrika Dairesi Başkanlığı	% 44,51
Balkanlar ve Doğu Avrupa Dairesi Başkanlığı	% 11,04
Orta Asya ve Kafkaslar Dairesi Başkanlığı	% 9,92
Dış İlişkiler ve Ortaklıklar Dairesi Başkanlığı	% 8,95
Doğu ve Güney Asya, Pasifik ve Latin Amerika Dairesi Başkanlığı	%2,43

Kaynak: TİKA (2016). **2016 İdare Faaliyet Raporu**

Tablo 1. incelendiğinde görüleceği üzere kurumun kuruluş gayesi olarak öne çıkan Orta Asya ve Kafkasların harcamalardaki payı % 9,92'lere kadar düşmüştür. Orta Doğu ve Afrika için harcanan miktar ise toplam harcamanın neredeyse yarısı kadar olmuştur. Bunda 2005 yılında gündeme gelen Afrika açılımının büyük katkısı vardır.³³ Bu tarihten sonra birçok alanda Afrika'ya yardım eli uzatılmıştır. Afrika ülkelerinde yeni büyükelçilikler açılması, TİKA'nın buralarda faaliyet yapmasını kolaylaştırmıştır. 1994-2002 arası döneme kıyaslandığında 2003-2015 arasında TİKA bütçesi 30 kat arttırılmıştır.³⁴ Kurumun bütçesi arttıkça yaptığı dış yardım oranının da arttığı görülmektedir.

TİKA'nın yürütmekte olduğu faaliyetler, özellikle yeniden yapılanma sürecinde Türk dış politikasının etkinliğini kazanmasında etkili olmuştur. Buna göre TİKA'nın projeleri ve faaliyetleri ile birlikte Türkiye'nin sahip olduğu tarihi ve kültürel miras da kullanılarak Türk toplumunun ve değerlerinin hatırlatılmasına katkıda bulunulduğu söylenebilir.³⁵

³² Dağ, *a.g.e.*, s. 51.

³³ Y. Türk, *Küresel ve Bölgesel Yeniden Yapılanma Sürecinde Güçlü Dış Politika*, Mavi Ofset Basım Yayın, İstanbul 2014, s. 96.

³⁴ <http://www.tika.gov.tr/upload/publication/tika%20annecocuk.pdf>, (Erişilme Tarihi: 28.03.2017).

³⁵ Karagül, "a.g.m.", s. 98.

TİKA'nın ne ortak etnik köken, ne ortak dini mensubiyet ne de ortak tarihi, kültürel ve coğrafyayı paylaşmadığı alanlarda gösterdiği faaliyetler hinterland dışı faaliyetler olarak önümüzde durmaktadır. Bu durumun AK Parti hükümetlerinin uygulamaya çalıştığı medeniyet kavramında nereye oturduğu ayrı bir çalışma gerektirmektedir. İlk bakışta medeniyet kavramının bileşenlerinden olan dinin yardımıda bulunma konusundaki tavsiyesinin düstur alındığı akla gelebilir veya orta ölçekli bir devlet olma çabalarının bir yansıması da olabilir.³⁶ Biz bu tanımlamayı *orta ölçekli ama etkin ve küresel bir devlet* olma şeklinde düzeltmeyi de uygun gördüğümüzü ve bunun mevcut fotoğrafı daha iyi yansıttığını da belirtmeyi gerekli görmekteyiz.

Sonuç

Sovyet sonrası dönemde özellikle Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk Cumhuriyetlerine yönelik olarak kurulan TİKA, AK Parti döneminde faaliyet coğrafyasını genişletmiştir. Osmanlı coğrafyası olarak görülen Balkanlar, Orta Doğu ve Afrika ülkelerine yönelik faaliyetler, Osmanlı coğrafyası tanımını da aşacak şekilde genişlemiştir. Nitekim Türk dış politikasında önem ve öncelik açısından son sıralarda yer alan Latin Amerika da AK Parti döneminde bir açılım alanı olmuştur ve TİKA da bu anlamda rolünü bu bölgede de oldukça iyi oynamıştır. Kuşkusuz Latin Amerika'nın özgünlüğü bu çalışmanın kapsamını aşmaktadır ve biz ilgilenenler için Diyanet İşleri'nin bölgedeki konumu için sunduğumuz *"Türkiye'nin Latin Amerika Açılımında Bir Yumuşak Güç Aktörü Olarak Diyanet İşleri Başkanlığı"* adlı makalemizi okumalarını tavsiye ederiz.³⁷ TİKA'nın Latin Amerika coğrafyasında da yaptığı yardımlar, eğitim ve kültürel faaliyetler Türkiye'nin yumuşak gücünü belirginleştirmiştir. Öte yandan Türk cumhuriyetlerine ayrılan bütçenin yıllar içerisinde giderek azalması kurumun kuruluş dönemindeki amaç ve faaliyetlerinden sapma olarak görülerek bir eleştiri konusu olmuştur.

Ak Parti döneminde TİKA'nın kurumsal yapısında da değişiklikler olmuştur. Kurum başbakanlığa bağlanmıştır. Görevlerinin bir kısmı YTB, Yunus Emre Enstitüsü ve KDK'ya devredilmiştir. Kurum adını daha çok kalkınma yardımları vesilesi ile duyurmaya başlamıştır. Bir teknik yardım kuruluşu özellikleri taşımaya başlamıştır. Eğitim alanında daha çok okul, sınıf, laboratuvar inşasında veya buralara malzeme sağlama konusunda faaliyet göstermiştir.

TİKA, sağlık hizmetleri de sunmuş, hastane, ameliyathane inşa etme, ambulans ve tıbbi malzeme hibesi, doktor görevlendirme, sağlık taramaları yapma gibi görevler üstlenmiştir.

Özellikle Afrika'da su kuyuları ve içme suyu tesisleri ile susuzluk sorununa çözüm bulmaya çalışmıştır. Yol yapımından, iletişim alt yapısı kurmaya, enerji üretimi ve dağıtımından bankacılığa kadar pek çok alanda çalışmalar yapmıştır.

³⁶ Dağ, "a.g.m.", s. 53.

³⁷ A.N. Yılmaz - G. Kılıçoğlu, "Türkiye'nin Latin Amerika Açılımında Bir Yumuşak Güç Aktörü Olarak Diyanet İşleri Başkanlığı", *Journal of Current Researches on Social Sciences (JoCRSS)*, vol. 6, issue 1, 2016.

Ayrıca çeşitli sivil toplum kuruluşları ile uluslararası örgütlerle işbirliğine gidilmiştir. Birçok tarihi eserin onarımı, restorasyonu yapılmıştır.

AK Parti'nin ideolojik ve politik perspektifine göre şekillenen dış politika anlayışında en önemli kurumlardan biri haline gelen TİKA'nın bir yumuşak güç ve kamu diplomasisi aracı olarak etkin bir rol oynamaya başladığı tartışılmaz bir gerçekliktir. Ama göz ardı edilmemesi gereken önemli bir husus da TİKA'nın faaliyet sahası ve bunun bize ve başkalarına ne ifade ettiği olmalıdır. Başlangıçta faaliyet alanı ağırlıklı olarak eski Sovyetler coğrafyasındaki Türk cumhuriyetleri iken AK Parti döneminde bu alanın dışına çıkmış ve hatta günümüz itibariyle ağırlık alanı Ortadoğu ve Afrika'ya kaymıştır. Fonlarının yaklaşık yarısını bu alana kaydıran TİKA'nın İslam coğrafyasında etkinlik artırmaya mı çalıştığını sorgulatmaktadır ama Afrika'da Müslüman olmayan ülke ve bölgelerdeki faaliyetler bu tezi çürütmektedir. Nitekim halihazırda koordinatörlük merkezini kurulma aşamasında olduğu hiç Müslüman'ın yaşamadığı Sudan'dan ayrılan Güney Sudan buna güzel bir örnek teşkil etmektedir. Ayrıca Müslüman nüfusun azınlık olduğu ve yüzde yirmilerin altında bir oran teşkil ettiği Mozambik ve Kamerun ofislerinin mevcudiyeti de bu iddia ile çelişmektedir. Afrika coğrafyası dışında ve Osmanlı coğrafyasına girmediği halde TİKA'nın faaliyet yürüttüğü ülkeler de benzer ilginçliği bize göstermektedir. Bu durumda TİKA'nın faaliyet alanını her ne kadar kültür, tarih, dil ve dini parametrelerce belirlendiği görülse de mevcut durumun bu parametrelerin dışına bile taşıdığını göstermektedir. Bu sebeplerle TİKA'nın artık evrensel değerlerle hareket eden küresel bir yardımlaşma kurumuna dönüşmekte olduğu da söylenebilir.

Kaynaklar

ADİYAMAN, Ş.: "TİKA, Türkiye'nin Küresel Dış Politika Enstrümanı", 29.05.2011, <http://www.bilgesam.org/incele/1161/-tika-#.WNR3CuwUbc>, (Erişim Tarihi: 15.03.2017).

AKÇAY, E.: *Bir Dış Politika Enstrümanı Olarak Türk Dış Yardımları*, Turgut Özal Üniversitesi Yayınları, Ankara 2012.

AKHUNDOVA, J.: *Rusya'nın Yumuşak Güç Politikaları: Mevzuat, Kurumlar, Politikalar*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa 2015.

AYDEMİR, E.: *Dış Politikada Yumuşak Güç ve Medya*, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2016.

BAŞAR, H.: *Türkiye'nin Kamu Diplomasisi: "Bir Örnek Çalışma TRT"*, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2011.

ÇAVUŞ, T.: "Dış Politikada Yumuşak Güç Kavramı ve Türkiye'nin Yumuşak Güç Kullanımı", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 2012, s. 23-37.

DAĞ, R.: "Dış Yardımların Sınırlarını Belirleyen Medeniyet Kavramının Bileşenleri", *SBARD*, 14 (27), Bahar 2016, s. 41-57.

DOĞAN, E.: "Kamu Diplomasisinin Sunduğu Fırsatlar ve Kısıtları Üzerine", İçinde A. Özkan & T.E. Öztürk (edts), *Kamu Diplomasisi*, Tasam Yayınları, İstanbul 2012.

ERDAĞ, R.: “Türkiye’nin Kalkınma Yardımları ve TİKA”, içinde Mehmet Şahin - B. Senem Çevik (der), *Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2015.

KABASAKAL, Ö.: “Türk Cumhuriyetlerinin Ekonomik Kalkınmalarında TİKA’nın Rolü”, *DTM Dergisi*, DTM Yayınları, Ocak Özel Sayısı, 2002, ss. 12-18.

KARAGÜL, S.: “Türkiye’nin Balkanlardaki “Yumuşak Güç” Perspektifi: Türk İşbirliği ve Kordinasyon Ajansı”, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 8 (1), 2013, ss. 79-102.

KARDAŞ, T. - ERDAĞ, R.: “Bir Dış Politika Aracı Olarak TİKA”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 7(1), 2012, ss. 167-194.

KESKİN, H.: *Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı’nun (TİKA) Türk Dış Politikasındaki Rolü*, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilecik 2016.

MERT, A.O.: *Türkiye’nin Sahraaltı Afrika Ülkelerine Yönelik Kamu Diplomasisi Faaliyetleri (2005-2011)*, YTB Uzmanlık Tezi, Ankara 2012.

MORGENTHAU, H.J.: *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace*, McGraw Hill, New York 1985.

NYE, J.: *Amerikan Gücünün Paradoksu*, Literatür Yayıncılık, İstanbul 2003.

NYE, J.: *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, Public Affairs, New York 2004.

OKTAY, E.G.: “NATO’nun Dönüşümü ve Kamu Diplomasisi’nin Artan Rolü”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9 (34), Yaz 2012, s. 125-149.

OTMAZGIN, N.K.: “Contesting Soft Power: Japanese Popular Culture in East and South East Asia”, *International Relations of Asia Pasific*, 8 (1), 2008, ss. 73- 101.

ÖZKAN, A.: “Giriş”, içinde Abdullah Özkan - Tuğçe Ersoy Öztürk (eds), *Kamu Diplomasisi*, Tasam Yayınları, İstanbul 2012.

TİKA, *İdare Faaliyet Raporu*, Ankara 2016, http://www.tika.gov.tr/upload/2017/03/2016%20IdareFaaliyetRaporu/İdare%20Rapor_2016_WebFormati.pdf, Erişim Tarihi: 27.03.2017.

TÜRK, Y.: *Küresel ve Bölgesel Yeniden Yapılanma Sürecinde Güçlü Dış Politika*, Mavi Ofset Basım Yayın, İstanbul 2014.

ULUTAN, E.: *Türk Dış Politikasında Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı’na Bakış*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2012.

YILMAZ, A.N. - KILIÇOĞLU, G.: “Kafkaslardaki Türk Dili ve Kültürünün Etkisi: Yumuşak Güç ve Kamu Diplomasisi Açısından Bölgedeki Siyasi Projeksiyonlar”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 71, 2015, s. 174-203.

YILMAZ, A.N. - KILIÇOĞLU, G.: “Türkiye’nin Latin Amerika Açılımlarında Bir Yumuşak Güç Aktörü Olarak Diyanet İşleri Başkanlığı”, *Journal of Current Researches on Social Sciences (JoCRSS)*, vol. 6, issue 1, 2016.

İnternet Kaynakları

<http://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/hakkimizda-14649>, Erişilme tarihi: 28.03.2017.

<http://www.tika.gov.tr/upload/publication/tika%20annecocuk.pdf>, Erişilme tarihi: 28.03.2017.

<http://haber.akademikperspektif.com/2017/02/15/turkiye-balkanlardaki-osmanli-yagidari-eserlere-sahip-cikiyor/>, Erişilme tarihi: 03.04.2017.